

Михайлов В. С.

ORCID: 0000-0002-3916-9722

*доктор економічних наук, професор та кандидат філософських наук,
завідувач кафедри теоретичних дисциплін*

Коледж хореографічного мистецтва

«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»

м. Київ, Україна

Неділько В. В.

ORCID: 0009-0009-3674-8129

старший викладач кафедри теоретичних дисциплін, викладач-методист

Коледж хореографічного мистецтва

«Київська муніципальна академія танцю імені Серґа Лифаря»

м. Київ, Україна

ВЕЛИКІ ШОВКОВІ ШЛЯХИ: ІСТОРИКО-ГЕОПОЛІТИЧНА МЕТАФОРА ТА СУЧАСНІСТЬ

Ключові слова: Великий шовковий шлях, соціальні мережі, осьовий час, геополітика, світ-системи, Китай.

Метою даної розвідки є дослідження поняття «Великий шовковий шлях» із позицій функціонування соціальних мереж, концепції осьового часу, геополітичних уявлень та світ-системного бачення глобальних історичних процесів.

Великий шовковий шлях – це геополітичний і геоекономічний план побудови багатополярного світу на основі відкритого процесу співробітництва. Перевагою проекту є потужні економічні можливості Китаю і його готовність інвестувати чималі фінансові ресурси в економічні проекти вздовж території історичного шляху, які сприятимуть посиленню торговельних зв'язків між Китаєм і державами регіонів та відкриттю китайським товарам торговельні шляхи в Південну Азію, на Близький Схід і країни Європи, пише український синолог С. Кошовий [1].

Принагідно зазначимо, що відомий сучасний британський історик Н. Ферґюсон написав, що мережі – це, мабуть, найважливіша характеристика як природної, так і створеної людьми складності. При цьому, соціальні мережі – це структури, формувати які людині властиво за її природою: від знань і різноманітних форм репрезентації, які ми використовуємо, щоб донести ці знання до інших людей й аж до генеалогічних дерев, до яких ми обов'язково належимо. Усе, що

відбулося (від часу винайдення писемності), – це те, що інформаційні й комунікаційні технології, послідовно змінюючись, сприяли нашому вродженому, давньому прагненню творити мережі Фергюсон, посилаючись на дослідження істориків Вільяма та Джона Макніллів, пише, що перша «всесвітня мережа», по суті, виникла ще 12 тисяч років тому [2, с. 116–117].

Тут варто зауважити, що видатний німецький філософ та психолог К. Ясперс включав до так званого «осьового часу» проміжок світової історії тривалістю приблизно 600 років. За тих часів (VIII ст. до н. е. – II ст. до н. е.) в різних країнах і регіонах світу народились духовні «пророки» людства та були окреслені контури релігійної й філософської системи сучасної цивілізації. У Китаї в той час жили й працювали Конфуцій та Лао-цзи, виникли усі традиційні напрями і школи китайської філософії, мислили Мо-цзи, Чжуан-цзи, Ле-цзи та безліч інших духовних провідників. В Індії виникли Упанішади, жив Будда, у філософії були розглянуті усі тогочасні можливості філософського осягнення дійсності, аж до скептицизму, до матеріалізму, софістики й нігілізму; в Ірані Заратустра вчив про світ, де точиться боротьба добра зі злом; у Палестині виступали пророки – Ілія, Ісайя, Ієремія та інші. Причому все, що пов'язано з цими іменами, виникло майже одночасно протягом відносно нетривалого часу у Китаї, Індії, Близькому Сході та на Заході, незалежно одне від одного [3, с. 32–33].

Разом з тим, у 2021 році в селі Скобелеве, Миколаївської області, під час розкопок унікального кургану висунської групи царських скіфських поховань (приблизно 2,5 тисячі років тому) українські археологи виявили супутне поховання та залишки тканини. Попередні дослідження показують, що це міг бути шовк або батист, який потрапив до скіфів з Китаю [4]. Також, дещо раніше, у Єгипті були знайдені деякі залишки китайського шовку, датованого 1070 роком до нашої ери [5]. Подібні приклади можна продовжувати і надалі, однак обмежимося цими двома, виходячи із ліміту на обсяг даних тез.

Вищезгадані та інші дослідження аналогічного спрямування й відповідні результати сучасних археологічних розкопок дають нам певні підстави щодо сумнівів у дієвості і релевантності в умовах сьогодення світоглядно-методологічного концепту «осьового часу», який запропонував К. Ясперс ще у 1948 році.

Далі, як вважає інший британський історик П. Франкопан у своїй амбітній книзі «Великі шовкові шляхи. Нова історія світу», місце на півдорозі між Сходом і Заходом, розтягнуте від східного узбережжя Середземного й Чорного моря аж до Гімалаїв, може здатися не найкращою локацією для аналізу глобальних процесів. Насправді ж міст між Сходом і Заходом і є перехрестям цивілізації. Ці країни лежать

не на периферії світу, а в самому його центрі, і так було від початку історії. Саме тут колись зародилася цивілізація.

Це регіон, де з'явилися на світ великі релігії, де зіштовхувалися між собою юдаїзм, християнство, іслам, буддизм та індуїзм. Це казан, в якому варилися мовні групи, де носії індоєвропейських, семітських та сино-тибетських мов перетиналися з носіями алтайських, тюркських і кавказьких. Тут підносилися і руйнувалися великі імперії, тут наслідки зіткнень між культурами й ворогуючими сторонами відчувалися за тисячі кілометрів.

Ці поштовхи передавалися мережею, що ширилася в усіх напрямках, – маршрутами, якими проходили паломники та воїни, кочівники і купці, перевозилися товари й різні вантажі, передавалися, адаптувалися й удосконалювалися ідеї. Вони несли не лише процвітання, але також смерть і насильство, хвороби й руйнування. Наприкінці ХІХ століття видатний німецький географ Фердинанд фон Рітгофен дав цій розлогій павутині зав'язків чітку і влучну назву – «Шовкові шляхи», зазначає П. Франкопан [6, с. 11].

Погляди Франкопана, на нашу думку, корелюють із теоретичними конструктами геополітичного бачення світопорядку Г. Маккіндера. Відомо, що ще у 1904 році британський географ і геополітик Г. Дж. Маккіндер виступив з науковою доповіддю і згодом надрукував працю «Географічна вісь історії» [7]. Вихідною позицією вченого стало твердження, що світову історію можна розглядати як протистояння між континентальними та океанічними державами, яке він досліджував у просторово-часовому контексті. Постійні зміни в балансі сил є основою складного комплексу міждержавних відносин того часу. Згідно теорії «Хартленда» («серцевинна земля», «стрижневий регіон») світ ділився на дві геополітичні півкулі: континентальну і океанічну. Маккіндер висунув наступну тезу: хто контролює Хартленд, той керує Світовим островом. Хто контролює Світовий острів, той керує Світом [7, с. 7–32]. Вже згаданий П. Франкопан у непрямий спосіб використовує деякі геополітичні ідеї Г. Маккіндера, підкреслюючи тим самим їх певну актуальність із позиції його бачення історії та цивілізації. Дійсно, у вступі до своєї книги «Великі шовкові шляхи. Нова історія світу» Франкопан характеризує «міст між Сходом і Заходом, якій є перехрестям цивілізації» називає країни і території для свого подальшого аналізу [6, с. 10–15], що географічно майже збігається із «Хартлендом» у трактовці Маккіндера.

«Великі шовкові шляхи» також впливають і на зміщення світового «центру сили». Про це в значній мірі свідчать результати розвідок в рамках відносно нового наукового напрямку – світ-системного аналізу. Така концепція спрямована на дослідження соціальної еволюції систем

суспільств, а не окремих соціумів, на відміну від попередніх до неї макросоціологічних та історіософських підходів, в рамках яких теорії соціальної еволюції розглядали розвиток передусім окремих суспільств. Цей підхід був розроблений у 1970-х рр. І. Валлерстайном, А. Г. Франком, С. Аміном, Дж. Аррігі, Т. дус Сантусом та іншими дослідниками.

На наш погляд, особливий інтерес представляє варіант світ-системного аналізу, запропонований німецьким економістом і соціологом А. Г. Франком. Він підкреслює, що ідея про можливість одночасного існування численних «світ-систем» суттєво ускладнює саме визначення світ-системи. А. Г. Франк вважає, що варто говорити лише про одну світ-систему, яка виникла щонайменше 5000 років тому і згодом охопила весь світ через численні цикли експансії та консолідації. В процесі еволюції світ-системи центр неодноразово змінював своє місцезнаходження. Перед переміщенням у ХІХ столітті спершу до Європи, а потім до Північної Америки, цей центр протягом багатьох століть розташовувався в Китаї. У зв'язку з недавнім піднесенням Китаю, Франк вважає, що це може бути початком повернення центру світ-системи до його «природного місця» [8].

Функціонування ініціативи «Один пояс – один шлях», як нам здається, сприяє саме такому розвитку соціальних процесів у глобальній перспективі. Окрім стратегічної ініціативи «Пояс і шлях» і численних проєктів, що реалізуються в її межах, КНР також застосовує можливість та інструментарій свого впливу в організаціях та інституціях, де країна займає ключову або домінуючу роль. До таких організацій у першу чергу можна віднести міжнародну організацію БРІКС, включно із її Новим банком розвитку, яка фактично є головним геополітичним суперником групи розвинутих країн G7. На останньому саміті БРІКС (22–24 жовтня 2024 р.) були представлені чотири нові члени – Єгипет, Ефіопія, Іран та ОАЕ. Загалом на цьому саміті БРІКС відмічена присутність делегацій 35 країн, що, зокрема, свідчить про тенденцію розширення складу країн даної організації. Також, серед організацій та інституцій економічного і політичного впливу КНР можна назвати Шанхайську організацію співробітництва, Азійській банк інфраструктурних інвестицій тощо. Вищезазначені організації впливу та інші стратегії і механізми, що застосовує КНР, потребують подальшого поглибленого дослідження.

Отже, можна зробити висновок, що поняття «Великий шовковий шлях» по суті увібрало в себе багато різнопланових і різноаспектних характеристик і якостей та фактично набуло статусу історичної та геополітичної метафори, яку доцільно використовувати як підґрунтя для подальшої розробки відповідних дослідницьких програм (в тер-

мінах методології І. Лакатоса), спрямованих на вивчення цього феномену як у історико-філософських, так і конкретно-наукових дослідженнях. А сама китайська ініціатива «Один пояс – один шлях» серед іншого сприяє економічному піднесенню КНР, зростанню її політичної ваги та військової потуги, здійснює вплив на зміну глобального світопорядку та формування багатопольярного світу.

Література:

1. Кошовий С. Шовковий шлях Китаю: територія процвітання і розвитку. *Україна-Китай*. 2014. № 1(6). С. 39–41.
2. Фергюсон Н. Приреченість: політика і катастрофи / пер. з англ. Катерина Диса. К. : Наш формат, 2022. 496 с.
3. Ясперс К. Смысл и назначение истории / пер. с нем. М., 1991. 527 с.
4. Смирнов О. Миколаївщина входила у Великий шовковий шлях ще 2,4 тисяч років тому – археолог. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3163946-mikolaivsina-vhodila-u-velikij-sovkovij-slah-se-24-tisaci-rokiv-tomu-arheolog.html> (дата звернення 15.10.2024).
5. Pollard E., Rosenberg Cl., Tinor R. *Worlds together Worlds apart*. New York : Norton, 2011. 278 p.
6. Франкопан П. Великі шовкові шляхи. Нова історія світу / пер. з англ. і наук. ред. Олексія Петюха. К. : Лабораторія, 2024. 624 с.
7. Маккіндер Х. Дж. Географическая ось истории. Классика геополитики. XX век. М. : АСТ, Астрель, 2004. 368 с.
8. Frank A. G., Gills B. K. The Five Thousand Year World System in Theory and Practice. *World System History: The Social Science of Long-term Change* / Ed. by R. A. Denemark, J. Friedman, B. K. Gills, G. Modelski. L. ; N.Y., 2000. P. 3–23.